कोल्हापूर प्रांताचा अर्वाचीन इतिहास - वा. म. मोडक
(उत्तरार्ध भा. १) इ.स. १८८५.

अफझलखानवधानंतर - शिवाजीनें - पन्हाळा - पावनगड - वसंतगड
इ. बत्तीस किल्ल्यांपर्यंतचे किल्ले घेतले.
रांगणा - खेळणा युद्ध करून जिंकावे लागले. इ.स. १६५९ डिसेंबर.
जोहारकडून आश्रय घेऊन - शिवाजी सिद्दीच्या छावणीतल्या
तळाची थोडीशी कोंडणी धरून उद्यां धरूं असे ठरवून उत्तमावर गेला
रांगण्याकडे पळून गेला. बाजी पासलकरने - खिंड लढविली.
आदिलशाहीची स्वारी - पन्हाळ्यासहित सर्व प्रदेश घेतला.
नेताजीराव गुजरांनें - अब्दुलकरीमचा - मिरज विजापूर रस्ते रोखून
कोंडमारा केला - दयेपोटीं सोडून दिले.
शिवाजीचे पत्र - रागानें नेतापराव युद्धांत मृत्यु.
हंसाजी मोहितेने मराठ्यांची पळापळ थांबवली.
हंसाजीचे - शिलेदार संताजी घोरपडे (दा पत्की) धनाजी जाधव.
शिवाजीची मृत्युसमयीं इच्छा "संभाजीस राज्य आवरणार नाहीं"
"मोंगलाचे निवारण करावे नंतर संभाजीच्या स्वाधीन राज्य करावे"
संभाजीस - गुप्तपत्र लिहिले संभाजीने किल्लेदार बहिर्जी नाईक
इंगळेला वश करून सोमजी नाईक बंकी - सुर्याजी डुबगावळा याना
ठार केले. शिवाजी कुटुंब पन्हाळ्यावरून निघून गेला.
जनार्दनपंताच्या कोल्हापुरी फौजेवर छापा घातला.
राजाराम कैदेत - सोयराबाईस ठार मारले.
औरंगजेब फौजेंत - चिलखतवाले - बख्तर पंजाबी.
तोड्याच्या बंदुका - तीरकमानवाले - ढाल हत्ती इ.
मराठे - ठेंगणे - सडपातळ - लंगोटी - मुंडासे - कांबळे - भाला तरवारधारी
अन्न फक्त - जोंधळ्याची कणसें.
शिवाजी - येसूबाईस अटक.
राजाराम - रायगड - पन्हाळा - रांगणा - विशाळगड मार्गे - जिंजीस पोहोचला.
रामचंद्रपंत बावडेकरांच्या स्वाधीन - विशाळगडी डांकीला ठेवला.
↳ हुकुमतपन्हा किताब.
राजाराम केल्यानंतर - जंगम - कुपडी - लिंगायत इ.

राजारामाने : पाळेगारी - मनसबदारी पध्दति सुरू केली (जिंजीस)
तीच पध्दती पुढे महाराष्ट्रांत रुजली.
राजाराम जिंजीस निघतांना ताराबाई बरोबर. १६९६ - शिवाजी
पुत्र, विशाळगडी जन्म)
ताराबाई - राजसबाई - अंबिकाबाई याने महाराजांनी जिंजीस
पाठवले.
राजाराम गुप्त मसलत करून (पांच) जिंजीहून - विशाळगडी -
पन्हाळ्यास आले - औरंगजेबाच्या पन्हाळावर हल्ला - अपयश.
राजाराम सिंहगडी मृत्यु - ताराबाई - राजसबाई - पन्हाळ्यास
अंबिका ———— विशाळगडी

मल्हारराव बरवर म्हणतो
"विशाळगडी बातमी आली तेव्हा ४/५ घटका दिवस होता.
सरनोबत बोलला : महाराज बसतां रखेल्यां बाहेर पडत नसत.
सतीच्या मोठे माणसे पहाण्याची इच्छा झाली.
"अंबीका म्हणाली" पहारे पतीच बाकीचे अंत्यहोतील"
सरनोबत म्हणाला" सतीचे सामान मलकापूराहून आणावे लागेल
रात्र होईल" दरवाजा बंद करा.
अंबिका म्हणाली : सावित्रीच्या घरी पळसाचे पान रोवून आतीच्या
होरा ठेवा - सावली पुढे जाणार नाही"
मलकापूरहून सामान आले. पागोट्यासोबत सती गेली. तोवर संध्याकाळ
होता - स्नान झाले तेव्हां ४ तास रात्र झाली होती.
सतीच्या प्रताप" —आजाणी वृंदावन बांधले १ [illegible] पर्यंत
पूजा होती

राजारामाच्या मृत्युने सांत्वन करण्यासाठी
औरंगजेब - शाहूच्या समाचाराला आला बोलला सबकोर लुक
साहू - तुम तुम्हारे बोटीके बेटे हो - तुम्हारा राज तुमको देऊंगा"
येसूबाईचा रामचंद्रपंतांना निरोप
"राज्य रक्षण करावे"

रामचंद्रपंत - कुणास गेले. संताजी घोरपडे - धनाजी जाधव
दाभाडे - भोसले - मोगलांवर पाठवले.
ताराबाईने - १० वर्षाच्या शिवाजीस मुंज करावी म्हणून सांगितले.
रामचंद्रपंतांनी नाकारले. शाहूंची मुंज करण्याअगोदर. त्यावेळी
परशुरामपंत किंवा न करताच - मुंज करून घेतली.
१७०१ शिवाजीस राज्याभिषेक. परशुरामपंत - प्रतिनिधी
नारोशंकर - सचिव झाले
रामचंद्रपंत दुर्लक्ष करू लागले. शिवाजीविवाह - कुंदवर धारा -
नाव कमावी.
राजसबाई व संभाजीस - ताराबाईने कैदेत ठेवले.
शाहूंचा तोतया - औरंगजेबाने उभा केला - मराठ्यांनी त्यास ठार मारले.
औरंगजेब मृत्युनंतर शाहूशी करार करून - आझमशहाने शाहूस
मुक्त केले - शाहू. भरतपूर - जयपूर - जोधपूर उदेपूर - उज्जयनी
मार्गे गोदावरी आले.
(विशाळगड हरवर" बादशहाने ५० हजार फौज ६॥ सुभ्याचा अंमल
शाहू सुपूर्द केला)
ताराबाईचा विचार "तोतया शाहू सारखे त्यास ठार मारावे"
ताराबाईने घोषणा केली शाहू तोतया असून त्याला निवळला.
ताराबाईने दुधभात शपथ घेण्यास सरदारांना सांगितले.
रामचंद्रपंत - परशुरामपंत - सेनापती धनाजी जाधव यांनी शपथा घातल्या
ताराबाईने ठरविले. अमात्यांनी राजधानी घ्यावे
" - प्रतिनिधी सेनापती - शाहूवर चाल करावी. ४० ह फौज
शाहूसोबत - २५ हजार फौज होती -
सेनापती व त्यांची फौज लढाईविना उभी राहिली.
शाहू स्वतः हौदात बसून युध्द करीत होते - १० हजारांशी लढी फौज वापरली.
प्रतिनिधींची फौज लढली - पराभूत झाली - प्रतिनिधी साताऱ्यास गेले.
सेनापतींच्या पोशाजवळ - महाराजांचा हत्ती आला.
सेनापती खंडो बल्लाळ सर्वांनी शाहूला मुजरे केले.
खंडो बल्लाळला - चिटणीसी दिली.
सेनापतींना सेनापतीपद दिले.

शाहूमहाराज - पुणे - चंदन-वंदन - घेतले भेद करून .
खालोरा घेतला : मालोजी निधीस कैद केले .
१७०८ : प्रबंध करून राज्याभिषेक केला .
झुल्फिकारखानाच्या सल्ल्यावरून - शाहूस बादशहाने
दक्षिण सुभ्याची सरदेशमुखी देण्याचे ठरविले
ताराबाईने : बादशहाकडे मागणी "शिवाजी मराठ्याचा धनी"
बादशहाने : युद्ध करून निकाल ठरावा असा निवाडा .
दरम्यानच्या शाहूने वसंतगड - पन्हाळा - पावनगड घेतले .
ताराबाई - शिवाजी संभाजीला घेऊन रांगण्यावर आली .
रांगण्याहून ताराबाई मालवणला आली .
ताराबाईने खेमसावंत - कान्होजी आंग्रे यांची मसलत केली .
खंडो बल्लाळ - ह्यांचा बचाव केला म्हणून - खंडो बल्लाळला
पन्हाळा नाडगौडा वतन करून दिले .
झुल्फिकारखानाने शाहूस सरदेशमुखी कायम केली .
म्हणून उत्तर राज्य घेण्याचे - शाहूने सोडून दिले . शाहू साताऱ्यास गेला
वारणातीरी वडगांव मु।। धनाजीचा मृत्यु झाला १७०९ .
ताराबाई खेम सावंताची मदत घेऊन - रांगण्याहून पन्हाळ्यास आली .
पन्हाळा घेतला .

इ.स. १७१२ - ताराबाईपुत्र : शिवाजीचा मृत्यु .
रामचंद्रपंतांनी ताराबाई व गरोदर सून भवानीस
कैदेत ठेवले .
राजसबाईपुत्र संभाजीस गादीवर बसवले व
राज्यकारभार हाती घेतला .
भवानीबाईस पुत्र १७१३, नाव राजाराम .
रामचंद्रपंताने राजारामास लपवून ठेवले .
संभाजीने शाहूकडे - 1/2 राज्याची मागणी केली .
शाहूने नाकारली .
शंकराजी नारायण सचिव यांनी आत्महत्या केली

सचीवांचा पुन्हा शाहूस मिळाला
परशुराम पंतांना शाहूने दुर्देवेन सोडून पुन्हा कृष्णराव यांस प्रतिनिधी नेमून विशाळगड तो स्वाधीन केला. कृष्णराव संभाजीस मिळाला.
चंद्रसेन जाधव व सर्जेराव घाटगे (कागलकर) संभाजीस मिळाले.
जाधवराव सेनापतीने निजामाचे मदतीने - संभाजीस हैदराबादेस बोलावले. शाहू निजामाकडून १/१० वसूल नेत असे.
निजामाने - संभाजी व शाहू वाद निर्माण करून वसूल स्थगीत केला. (अनायासे मराठे लढतील जीसा कुयास)
निजाम व संभाजीचा बाजीरावाने मोड केला.
निजामाने शाहूच्या अटी मान्य केल्या - संभाजीस पन्हाळ्यावर परत पाठवले.
उदाजी चव्हाण व संभाजीचा नारोजीरी - श्रीपतराव प्रतिनिधीने मोठे पराक्रम केले.
तारा बाई व राजसबाई - संभाजीची कुटुंबे धरले गेले.
ताराबाई - राजसबाईस - शाहूने हे पूर्ण धरले : इतरांना पाठवले.
फा. शु. ३, सौ. शनिवारी १७३० - शाहू उंब्रजहून कऱ्हाडला आले. संभाजी बाहेर आले — व —
दोघांच्या भेटी झाल्या — दोघेही उंब्रज मार्गे सातारास आले.
संभाजीचा सातारास दोन महीने मु.
— दोघांमधील तह.
१) वारणमहाल — संगम दक्षिणतीर कुल तर्फ मुक्काम कोल्हापूरकरांचे
२) तुंगभद्रा ते रामेश्वर १/२ कोल्हापूरकरांकडे.
३) कोपल कोल्हापूरकडे रत्नागिरी शाहूकडे.
४) कडगांव हावे पड़न रहावे
५) वारणा कृष्णा संगम ते - निवृत्ती संगम तुंगभद्रा हाणी कोल्हापूर.
६) साळशी पालि धोरक - पंचमहाल अंजोटेपर्यंत. कोल्हापूरकरांकडे
७) — त्याकरिता अदलाबदल नसावी.
८) मिरज - अथणी - तासगांव - विजापूर शाहूकडे चालीत

या तहनाम्यावरून संभाजीस १ तजार चौ. मैलांचा प्रदेश २८ लक्ष रु. वसुलाचा मुलुखप्रदेश. सिमा- उत्तर- वारणा.
दक्षिण- तुंगभद्रा
पूर्व - कृष्णा.

भगवंतराव मोर्ते निधीपद.
रामचंद्र निळकंठ - कावडा जहागिरी - पंतअमात्य.
सिधोजी घोरपडे (संताजी घोरपडे - पुतण्या) - गुपद्री जहागिरी सेनापती.
इ.स. १७३४. संभाजी राणी जिजाबाई - जेजुरी - महाबळेश्वर सातार्यास शाहूकडे ? भेटीकेली.
इ.स. १७४० - पुन्हा संभाजी - सातार्यास गेला.
इ.स. १७४९ शाहू महाराजांचा मृत्यू. बाळाजी बाजीरावाने अधिकार बळकावीला - संभाजीस तहनामा लिहून दिला.
इ.स. १७५४. बाळाजी बाजीराव संभाजीच्या भेटीस आले. सदाशिव चिमणाजीस मध्यानाद्रे देववले.
पारगड - भीमगड - सामानगड - वल्लभगड - कल्लानिधी. हे किल्ले देववले - बाळाजी बाजीरावासोबत
जिजाबाई राणी पुण्यास गेली.
संभाजी महाराज मृत्यु - इ.स. १७६० वडगांव येथे
पंचगंगेवर - दहन - देवालय.
शिवाजी महाराज - १७६२ - १८१२.

संभाजीची ८ लग्ने.
१) जानकीबाई - सुंदरराव घाटगे
२) उमाबाई - खानवेलकर
३) सकवार
४) जिजाबाई तोरगलकर शिंदे कन्या.
५) सुंदराबाई - तुरंबेकर घाटगे
६) दुर्गाबाई मोहिते कन्या
७) कुसाबाई कागलकर घाटगे कन्या
(शिवाजीचा डायरेक्ट वंश १७६० साली संपला)

संभाजी मृत्यूवेळी कुसाबाई गरोदर होती - जिजाराणीने अनुबाई इचलकरंजीच्या सुटकेस बोलावले. पेशव्यांनी पाळले नाही.
संभाजीने मरते समयी माळोजीचा कनिष्ठपुत्र कान्होजी (शिवाजीचा भाऊ) याचा वंशज इंदापूर परगण्यात रयानवर गावी होता - मानकऱ्यांनी याला दत्तक घेण्याचे ठरविले.

पृ. ५४ :-

माणकोजीस - आपूर्ण शिक्षणासाठी तजवीज केली. पेशव्यांच्या कारभारासाठी - राणी स्वतः महायात्रेच्या निमित्ताने जेजुरीस आली.
पेशवे भेटण्यास आले. पेशव्यांनी सातारा स्वतःकडे ठेवणे हे नाकारले.
राणी चिडली. पेशव्यांचा हेतू - राणी पुण्यास गेली.
दत्तक विधान झाले. निजाम - हैदर - पेशवे सर्वांनी संमती दिली.
छत्रपती मूल - आईसाहेब कारभार पहात.
भगवंतराव अमात्यांनी आज्ञा नाकारली - म्हणून कृष्णाजी नेमून कारभार करविला.
राघोबाने - वडगांव हाती घेतले कोल्हापूरकरांनी ८ लाख रु. मोजले.
गोपाळराव पटवर्धन मिरज घेण्यासाठी फौजेसह निघाले - राघोबादादांनी
गोपाळरावांनी ऐवज यांचे शिरोळ्यास ठेवून मोगलाईत गेले.
कोल्हापूरकरांनी कापसाच्या गाड्यांतून ऐवज मोगलाईत पोचवला.

राणीसाहेब पन्हाळ्यास रहात. सभोवती कावडा - विशाळगड
कागल - कापशी जहागिरदार पन्हाळ्याचे रक्षण करील. हे जहागिरदार आसपास लूटमार करीत.

त्यांचे सावंतवाडीजवळ - जहाजे लुटीत - माल विकीत.
सिंधुदुर्ग हे त्यांच्या ठाणे होते. ईस्ट इंडिया कंपनीची जहाजे लुटली.
गेली: कंपनीने १७६५ आरमार पाठवले. सिंधुदुर्ग - सर्जेकोट - पद्मदुर्ग
घेतले. जिजाबाई राणीने ८ लक्ष नुकसान देऊन किल्ले परत घेतले.
मुंबईचा गव्हर्नर क्रामप्टोन व कोल्हापूर तह साल १७६६
जंजिरा फोर्ट ऑगस्ट तहनामा :-

१) मुंबईकरांकडे वकील ठेवावा
२) ४ वर्षांत ८ लक्ष ५० हजार फेडावेत
३) परतफेडीसाठी ४ मातबर सावकार जामीन द्यावेत.
४) कंपनीचे युद्धसाहित्य कंपनी नेईल

५) राजकोट मु॥ टोपनोच्या वखारीसाठीं जागा द्यावी.
६) व्यापारी जहाजास प्रतिबंध नसावा.
७) कोल्हापूर राज्यांत- फ्रेंच- मोरक्ने- यांस इंग्रजांशिवाय उतरण्या
दिऊ देऊ नये.
८) टोपनोचा वापर नोकरीस ममल्यास न व्हावा.
९)

राघोजी घाटगे- कागल येथील रहिवासी त्यांचे मदत घेऊन त्यांना ५॥ गांवाची नागौडी दिली.

करवीर शहरी शंभू महादेवाचे देवालय बांधले.
इ.स. १७८५ खर्च: २० हजार रु.

माधवरावास जोतळीं वार लागले. हि धर्मोत्कर्ष बोल असता पेशवाईस- क्षय हा ब्राह्मण? कशाने ब्राह्मणांचे उद्धार" स्वामीद्रोह हे घालतु आहे"

माधवरावाच्या सूचनेवरून-
नारायणरावाने सातारकरांना ५ लक्षाचा जादा मुलूख दिला.
— " - जिजाबाई राणीच्या लक्षमाचे चिकोडी-मनोळी-
तो कोल्हापूरकरांना दिले.

इ.स. १७७२ जिजाबाई राणी मृत्यु पावल्या.
जिजा राणी कुळांत- येसाजी शिंदे सुभेदार विश्वासू मनुष्य कारभारी होते. तेच पुढें दुर्गा राणीच्या काळीं कारभार पहात.
या काळांत मनुष्य बळी देण्याची चाल होती. ठोळ्या फिरत- निराश्रीतांना बळी देत. राजवाड्यापासून ४०/५० हातांवर- दोन कुळांत देवीचे देऊळ तेथे बळी देत (इति मेजर ग्रॅहम)

राजाबाबादाद गादीवर बसले. गोपाळरावाच्या पारिपत्यासाठी कृष्णातीरी आले. उपद्रव देऊं लागले. राणीने बंदोबस्त केला. सुबराव पंत कामाचे सालवण ठाणे येसाजी शिंदेने घेतले. भोजे बांदी- गोपाळपरराचा येसाजीने पराभव केला.

अबाजीराव मोतींबेधो - भगवंतराव निंबाळकर यांनी वडगांवावर
हल्ला करून - येसाजी सुभेदाराचा पराभव केला.
कुंदेरे गोविंद पटवर्धनांनी - करवीरास वेढा देऊन जगद्गुरूंच्या
मठ लुटून जाळून टाकला.
नृसिंहस्वामी खटावकरांचे चिरंजीव व उपोषण करून शिरगांवास
(नांदणीजवळ) समाधीस्थ झाले. व अस्वस्थ मुद्दा उगाचे.

रामचंद्र गणेश कानडे - कर्नाटकांत हैदरावर चालून गेले.
हैदराने कोल्हापूरकरांना फौज पाठवण्याविषयी लिहून फौज गेली नाही.
इ.स. १७७५ - रामचंद्र गणेश - कुरुंदवाड करवीरकऱ्यांचा पराभव केला.
इ.स. १७७८ महादजी शिंदे कोल्हापूरला आले. करवीरास वेढा घेतला.
महादजीशी तह:

1) फौज खर्च, महादजींना खंडणी देण्यास इ. साठी १० हजार रु. चालीस नजराणा
2) हैदरास थारा देऊ नये
3) जिवाजी गोपाळ, रामचंद्र गणेश इ. कैद्यांस सोडून द्यावे.
4) कागलकर घाटग्यांचे जप्त इनाम परत करावे.

परशुराम रामचंद्र पटवर्धनांनी तासगांव, कुरुंदवाड इ.
कोल्हापूरकरांची हानी केली.
१७७८ साली हैदर कोल्हापूरकरांचे भेटीस आला.
दुर्गाराणीच्या मृत्यूनंतर १७७९ शिवाजी महाराज कारभार करू लागले.
परशुरामभाऊ शिरोळ ठाणे घेतले. यमकाचे दुर्ग ...
कोळवडीस घाट बांधला.
१७८० - भुदरगडावर बंड झाले. किल्लेदार - कृष्णाजी नलगे यांनी
मामलेदारांना - शेणगांवी पळवून लावले.
नंतर किल्ला परशुरामभाऊंच्या ताब्यात दिला.
१७८२ खेम सावंत भोसल्यांनी सांगण्यावरून वेढा घातला.
विशाळगडवर बावडेकरांनी वेढा उठविण्यास भाग पाडले.
कोल्हापूरकर - हैदरांशी व राघोबादादांशी
संगनमत करून होते म्हणून कारभारींनी कोल्हापूरकरांशी
तह केला. इ.स. १७८२

तहनामा:

१) हुबेरी- मनोळी, कुगाळ रायबाग कुरुंदक तो स्वामीकडे पूर्ववत चालावेत

२) परशुरामपंतानी घेतलेली ठाणी परत द्यावीत.

३) महादजी शिंदेशी झालेला करार रद्द.

४) परस्परांच्या तोफा हत्ती परत द्यावेत.

५) एकमेकांचे कैदी परत करावेत.

पौषी अमावास्या - इ.स. १७८३ येसाजीराव शिंदे कारभारी महामारीने मृत्यु पावले.

येसाजीरावानंतर, रत्नाकरपंत पोतनीस यांना कारभारी नेमले. येसाजीपुत्र बाजीपंत व महाराज यांतील बयासाहेब स्थानावरून मतभेदास निघाले.

१७८४ - महादाजी ठाकूर, काळोजी महादेव, चिटको महादेव } शेणवी यांनी सुभेदार कृष्ण अमात्यास - किल्ल्याबाहेर काढावे

महाराज स्वारी चढाई करून गेले: साळवण- मल्हारपेठ मुक्काम. शेणव्यांशी (तोफा अंगल्यातील सुध्दा) समेट घडवून केला.

राशीवडे जात गांव सोरचिठ्ठीने मुक्त केला.

१७८५ च्या दरम्याने - माळवण तो मीठ गावासंबंधी वाडीकर व करवीरकरांत कुचाळी उद्भवली.

(१७८३ साली - महादजींचे पुतणे जयाजीराव शिंदे कन्या लक्ष्मीबाईचा विवाह खेमसावंतांशी झाला. महादजीने दिल्लीच्या बादशहाकडून मालवणचा अधिकार वाडीकरांना दिला

करवीरकरांच्या ह्या वर अतिक्रमण म्हणून करवीरकर महाराजांनी वाडीकरांवर हल्ला केला.

करवीरसेना रांगणा घाटातून - माणगांवास आली

नेरूरला महाराजांचा सैन्यासह मुक्काम.

रत्नाकरपंत मालवणकडे निघाले असतां वाडीकरांनी तहीवर उठवले.
इ.स. १७८५ - शिवाजीराजांचे यशवंतमहाराज - कु कातिंगी विवाह.
बाबामहाराज - कुन्या निंबाळकरकडे
— " - कुडगांव देशपांडे दिल्या.
१७८५. हैदरने बदामी किल्ला घेतला तो परत घेण्यासाठी नाना फडणीस
हरिपंत फडके, परशुरामपंत ससैन्य गेले - बदामी किल्ला घेतला.
१७८५ - रत्नाजीराव खानविलकर = कुन्येशी महाराजांचा विवाह.
- १७८५ - सामानगडावर बंड - महाराज जातीनिशी ५० असामींसह
किल्ल्यावर गेले. गडकरी शरण आला. सरदार भोसले यांजी
हंबीरराव जाधव मासलेदार नेमणूक केली.
या बंडास वाडीकर कारणीभूत होते.
१७८८ जूनमध्ये वाडीकरावर महाराजांनी स्वतः हल्ला केला.
पारगांवजवळील सोनगड घेऊन - घोटगे घाटातून - खाली उतरून
भरतगड - निवती - वेंगुर्ले - वेताळगड - कुडाळच्या उत्तरेकडील
सर्व मुलूख सर करून. मार्गशीर्षात वालावलीत - नेरूर कु.
येथे मुक्काम केला. महालाचे नांव कुडाळी महाल ठेवले.
शिवाजी आबाजी बांदिवडेकर - याला महालाची जहागीर दिली.
करवीरकरांकडे ८ वर्षे महाल होता. महादजीपंत सांत
वाडीकरांनी मोहल्ला घेऊन घेतला.
स्वामी माधवरावांच्या सल्ल्याने - खेमाजी भोसले ठाणेदार
यांनी बंड करून - नेसरी जिंकून हुक्केरी आले -
हुक्केरीहून - सामानगड - भीमगड ताब्यांत घेतले.
रत्नाकरपंतांनी युक्तीने भोसल्यांना ठार मारले.
हुक्केरी - वल्लभगड - गंधर्वगड - शिवगड ताब्यांत घेतले.
१७८९/९० पन्हाळ्याहून राजधानी करवीरास आणली
कारण - रत्नाकरपंत - पावसाळ्यांत पडले.
गगनबावड्याच्या बंडखोर कामदारांनी
महाराजांच्या स्वाधीन किल्ला केला.
महाराजांनी पंतअमात्यांच्या स्वाधीन किल्ला केला.

इ.स. १८०२ - शिवाजी महाराज तुळजापुरास गेले. —
२ - यादिवशीं पंढरपूर
५ ल्या - " - तुळजापूर.
१५ ल्या - " - कोल्हापुरी परत.
मार्गात पेशव्यांच्या मामलेदारांनी व्यवस्था ठेवली.

इ.स. १८०८ साली इंग्रजांचा वाडीकरावर हल्ला करण्याचा विचार
नाना फडणवीसांची कोल्हापुरकरांनी स्वतंत्रता घालवावी ता. इंग्रजरिपूवर चालून गेले.

१८०२ साली इंग्रजांनी त्यांच्याच्या बंदोबस्तासाठी फौज पाठवली - कोल्हापुरकरांनी इंग्रजांशी तह केला.

ले. विल्यम थॉमस सँडीफोर्ड
मे. ज. रॉबर्ट क्रुंबी - गॅ. जनरल } व बाळाजीराव सरलष्कर

तहनामा.

1) मालवण व कोल्हापुरास फौजेसाठी जागा.
2) ३५ ह. रु. चांचेगिरीचे नुकसानभरपाई.
~~३)~~

बापु शर्व उद्धव - १८०९ साली कात्यायनीहून शहरात पाणी आणले.

१८०३. परशुरामपंत प्रतिनिधींना पेशव्यांनी नजरकैदेत ठेवले होते.
रामचंद्रपंतांने आळत्यावर स्वारी केली.
बाळाजी ज्योतिष्याच्या सल्ल्याने हल्ला केला.

रामचंद्रराव पटवर्धनांच्या फौजेवर महाराजांनी जातीनिशी हल्ला केला.
विठ्ठलराव पटवर्धन बाबाफडणीस ठार झाले.
मजले व शिरगांवच्या रणांगणांत - रास्ते, शिंदे
दोघे पटवर्धन सरदार कैद झाले.

रत्नाकरपंतांनी पटवर्धनांच्या तोफा हस्तगत केल्या.
रामचंद्रपंत जखमी होऊन कैद झाले. त्यांना कोल्हापुरास आणले.
रामचंद्रपंतांच्या जखमा बऱ्या होऊन मानाने छत्रपतींनी त्यांची
रवानगी केली. रामचंद्रपंतांनी ईरकल गडच्या लगामाची शपथ घातली.
परशुरामपंतांना न पटून त्यांनी करवीरास वेढा दिला.
१० दिवसांचा तहनामा झाला.
परशुरामपंत खर्ड्याच्या लढाईसाठी गेले.
१७९५ बाळाबाई मधु विवाह सुलतानराव जाधव निंबाळकर खर्डेकर
हैदराबाद यांच्याशी ठरला.
गोपाळराव पटवर्धनांचा भूदरगड कि॥ घोरपड्यांनी सर केला.
नाना व पटवर्धन यांच्यातील वैमनस्य पाहून
करवीरकरांनी चिकोडी-मनोळी ता॥ घेतले. तासगांव येथून
भाऊंचा वाडा जाळून टाकला.
अमरकडे ठाणे घेतले.
१७९८ - नाना पळून महाडास आले. कोल्हापूरकरांना फूस दिली.
कोल्हापूरकरांनी कर्नाटकांत स्वारी केली. गोकाक, हुबळी, बक्केनार
ठाणी जिंकून घेतली.
परशुरामपंत पटवर्धनांनी महाराजांवर मोर्चा घातला
पटवर्धन सातारला पराभूत झाले.
१७९९ - नाना व परशुरामभाऊ एक झाले. त्यांनी
हमीदवाडला मु॥ केला.
महाराजांनी पट्टणकुडला वेढा. दोघांचे युद्ध झाले.
परशुरामभाऊ जखमी होऊन प्राणोत्क्रमण झाले.
त्यांच्या पुत्रासह सर्व त्यांना जखमी सोडून पळून गेले.
१८०० मध्ये रामचंद्र पटवर्धनांनी पेशव्यांची फौज
शिंद्यांची फौज (कवायती) घेऊन करवीरावर हल्ला केला.
३ एप्रिल १८०० महाराज कुटुंबासह पन्हाळ्यावर गेले
महाराज रेखेचारी असता - रामचंद्रपंताने छापा घातला
विश्वासराव - हैबतराव गायकवाड कैद झाले.
रामचंद्रपंताने दारुगोळ्याने त्यांना उडवले.
रामचंद्रपंतांना - धोंडोपंत गोखल्यांनी
कोल्हापुरास वेढा दिला.

किल्ल्यावर हल्ला केला. हल्ला परतवून लावला शिंद्यांचीही
कवायती सैन्य हार आले.
शिंद्यांना आपली चूक कळली. बाळाजी उपांगे (बाबोबा
लाल्या कुंजर) यांच्याशी दौलतरावांचा बेबनाव झाला.
सखाराम घाटगे कन्या (रूपवती) दौलतरावांचा विवाह ठरला.
बाजीरावाने रामचंद्रपंतांनी (चिमाजीस सहाय्य केले म्हणून)
विरुध्द झाले म्हणून- शिंद्यांना पटवर्धनांना पकडण्याचे हुकूम
सांगितले पण फुटली. पटवर्धन पळून गेले.
सुंदराराणीसाहेब - पुत्ररत्न - ६ मार्च १८०१ मा. शंभूमहाराज
कुमळजा — " — — " २२ जून १८०२ शहाजीराजे.
बाबामहाराज वेड लागून (इ.स. १८००) मृत्यु पावले.
कर्नल वेलस्लीचे सहाय्य घेऊन धोंडजी वाघाचे बंड मोडले.
१८०५ साली - महाराज तुळजापूरला गेले.
१८०३. सावंतवाडीचे खेमसावंत मृत्यु पावले. — पुत्रसंतान
नाही म्हणून लक्ष्मीबाईच्या स्वाधीन कारभार केला.
रामसावंत व सोमसावंतांत गादीसाठी भांडण
रामसावंताने सोमसावंतास कैदेत ठेवले (त्याने आत्महत्या केली)
सोमसावंतपुत्र - फोंडसावंत. रेडी किल्ल्यात अटकेत होता.
आश्रयासाठी रत्नाजीपंतांनी - रेडी किल्ला घेतला.
फोंडसावंतास घेऊन - मालवण सर केले - कोल्हापूरकरांनी
रत्नाकरपंतांनी फोंडसावंतासह कुडाळवर स्वारी केली
लक्ष्मीबाईंनी फोंडसावंतास तह देण्याचे कबूल केले.
रामसावंताने फोंडसावंताचा पराभव केला
ते कुडाळास पळून आला - रांगण्याचा आश्रय घेतला.
रामसावंत मरण पावला
महाराज स्वतः १५ ऑ. १८०५ रांगण्यास आले.
निवतीचा कि" घेतला.
२२ सप्टें. मालवणांत नवरात्रोत्सव साजरा केला.
१८०४ डिसें. भरतगड किल्ला घेतला.
→ महाराज कोल्हापुरी परत

लक्ष्मीबाईच्या विरोधामुळें कुंअसमंताचा जम बसेना.
लक्ष्मीबाईची माणसें मालवणवर चालून गेलीं रामनगरानजिक पेठ जाळली.
मेढ्यावर हल्ला केला - भरतगडावर हल्ला केला.
मालवण सुभेदार सिदराम भोसले यांनी भरतगडाचा वेढा उठवून लावला.

महाराज स्वतः हणमंतघाटानें मनोहरगडावर आले. किल्ले घेतले पोकुळी गांवी वाडकरांचा पराभव झाला.

अप्पा निपाणकरांनी - लक्ष्मीबाईस सहाय्य केलें. महाराज परत आले. पेशव्यांची - वाडीकरांची फूस - निपाणकर कोल्हापूरवर चालून आले. छावणी टेंबलाईचा माळ. इस १८०८ ऑक्टो.

मे-१८०९ - महाराज स्वतः निपाणकर यांच्यांत सांगांव येथे युद्ध महाराजांना जखमी होऊन महाराज निसटले. कोल्हापूर - पराभव.
पेशव्यांच्या सल्ल्यानें - निपाणकर - महाराज - यांच्यांत तह झाला महाराजांची - येसुबाई कन्या निपाणकरांना दिली. (जून १८०९)
निपाणकरांचे हल्ले यानंतर वारंवार होत.
कोल्हापूरकरांनी इंग्रजांशीं तह केला. १ ऑक्टो. १८१२

१) चिकोडी मनोळी - ता - पेशव्यांकडे रहावेत.
२) जिंकलेला प्रदेश महाराजांना परत
३) महाराजांनी निपाणी मु॥ सोडला.
४) सिंधुदुर्ग - राजकोट - पद्मगड - सर्जेकोट किल्ले कंपनीच्या हवाली
५) आरमार ठेवणे जाणार नाहीं - इंग्रजांनी झाडा घ्यावा.

सैन्यांतील साळुंखेनाव पठाणांच्या टोळीनें. शुक्रवारावरून दंगा केला - वाडा पेटवून दिला.

पद्माळे तलाव पाणीपुरवठ्यासाठी विस्तीर्ण केला

२४ एप्रिल १८१२ - शिवाजीराजे मृत्यु पावले.
हैबतराव गायकवाडांनी - आबासाहेबांवर चौंडे देववले.
त्यामुळें दुफळ्या राणी बिघडल्या.
पुण्यास जाण्याचे यत्न लागल्या.
त्यानंतर हा वाद थांबला.

आबता राज्याभिषेक (१).

मुख्यधान - राजपत्रावर शिक्का - प्रसंगी युध्द.

सेनापति - सर्व सैन्य प्रमुख.

अमात्य - राज्य - जमाखर्च. फडणीस चिटणीस पत्रावर निशाण
प्रसंगी युध्द

पंडीतराव - धर्माधिकारी. शिष्टांचे सत्कार - दान - अनुष्ठान इ.

सचीव - राजपत्रित मजकूर शुध्द करणे. — युध्दप्रसंगी तयार

न्यायाधीश - न्यायनिवाडा करणें.

मंत्री - राजकारणे सावधानतेनें करणें - —"—

सुमंत - परराज्यविचार - वकीलांचे सत्कार. —"—

चिटणीस - पत्रव्यवहार.

सबनीस - दप्तर - फौजेची हजेरी - रोजमुरा वांटणें. —"—
सत्कारादि कार्ये.

सेनाधुरंधर - श्रीनीति असणें. जमा - खर्च करणें = मना करणे

फणसाणे व इ.स. मधील फरक (फसली + ५९०)

कागदपत्रे.

शिवाजीमहाराज व इंग्रजांत तहनामा. इ.स. १६५५.

"येणाऱ्या मिळकतीतून १/२ हजर करावा.
१/२ पायदळ देऊन (हेटकरी) बोलावण्यानुसार
सेवेस उपस्थित रहावें.
कोंडयास आवश्यकतेनुसार सहाय्य करावें."

कोल्हापूरकर व डच यांच्यातील करारनामा. १० मार्च १७३६.
राज्याभिषेक शक ६२.

१) मालवण बंदरी वेंगुर्ल्याप्रमाणे वखार बांधून द्यावी — कारण वेंगुर्ल्याची वखार उठून नेली.
२) वेंगुर्ल्याप्रमाणे — येणाऱ्या व जाणाऱ्या मालावर जकात नसावी.
३) चोरांस - दरोडेखोरांस शिक्षा करावी. मत्ता आणून द्यावी.
४) दगाबाजांना थारा देऊं नये.

कोल्हापूरकर व { बाळाजी बाजीराव. सदाशिव चिमणाजी } यांनी लिहिलेला करारनामा } सा. १७५०.

१) ह्यानंतर एकाचा शिक्का चालावा.
२) दोन्ही राज्ये एक करून एकच शिक्का चालवावा.
३) बिदनूर - सोंधे - सावनूर ऐवज - ~~साताऱ्यास यावा~~ पुण्यास यावा
४) राजधानी - खाजगीचा खर्च पेशवे देतील
५) आंगवळीत - किल्ले महाल - स्वामींकडे देऊं.

सावनूर नबाबशी तह इ.स. १७५५
बागलकोट, गदग, नवलगुंद, बालगी, हुनगुंद, डंबळ, गोकुंद
बदामी, अण्णीगेरी, सरकारतनूर (११ महाल सावनूरकरांनी
पेशव्यांना दिले.)

इ.स. १७६२ —
जिजाराणीचे - अनुबाई घोरपडे यांस पत्र.

माधवराव पेशव्यांनी - कोल्हापूरराणींना महसूल
जुमाबंदी सदरानी घ्यावा यासंबंधी ताकीदपत्रें.

जिजाराणीला - आबाजी कृष्ण प्रतिनिधींचे पत्र.
"शपथ घेतल्याप्रमाणे वागू" अशा स्वरूपाची हमी

जिजाराणीला - हणमंतराव माणकेश्वराचे पत्र.
या पत्रांत - भगवंतराव त्र्यंबक प्रतिनिधी } या दोघांच्या
आबाजी कृष्ण — " —
नागणूरसंबंधी जामीन दिलेला आहे.
कुळांमांत घेऊन एक वेळी हमी दिलेली आहे.

माधवराव पेशव्यानंतर - नारायणराव गादीवर आले.
त्यांनी माधवरावांच्या इच्छेनुसार तहनामा करून
शिवाजी भोसले, व महादेव शास्त्रींकडे पाठविले.
त्याचा तपशील - पेशव्यांकडील सरदारांनी
गडबड करून जबरदस्तीने घेतलेले स्थानांत.
कसे मिळवले गेले.

तपशील.

१) भगवंत अण्णाजी - शिंदुरली षाउसंवत्सर बदलून गांव नपला रु. ३०००/-

२) कोंडो नारायण - भिवशी - ——— " ——— " - कुरण १०००/-

३) दादाजी गिरंकु - रायबाग प्रांत निठंगुंदी गांव ——— " — २०००/-

४) येसाजीराम व रामचंद्र नारायण यांनी हे स्थाइला इमारत बांधली.
म्हणून गांव त्यांच्याकडे राहावा च्यापडजी ——— रामपूर ३०००/-
दोन्ही गांवें सरकारांत जमा झालीत. घाळवें - कुगाळ १०००/-

५) दत्तवाड - परगणा मिरज - शिवजी घोरपडे डोळ
गांव - सरकारांत दरवळे(?) झाले आहे. ४०००/-

१०,०००/-

६) आनुबाई घोरपडे यांचे हार व रांगोळी गांव -
सरकारांत जमा करोवत. १२००/-

७) कुरुंगे - प्रांत हुकेरी ——— ३०००/-

८) गदळगे ——— मजरूर(?) ——— ३०००/-

९) कुनाळें ——— " ——— ३५००/-

१०) आडी ——— " ——— २०००/-

११) जनवाड ——— " ——— ३०००/-

१२) कुलपूर ——— " ——— ३०००/-

१३) जसबापूर(?) ——— " ——— १५००/-

१४) आडीवार ——— " ——— ५००/-

१५) विसाजी कृष्ण - कुपबाग प्रांत हुकेरी जबरीने पागेसाठीं २०००/-
गांव धरला - सरकारांत जमा.

१६) लो जिपाणी - निंबाळकर देसाईकडून घेऊन - गैरवाडा, २४५००/-
गांवाचे तुम्हांस देऊन गैरवाडा गांवाच्या महसूल घेतला

१७) ६६,२००/-

इतुकं ६६ हजार रुपयांचे सालीना उत्पन्न - दुरारुदरांत(?) खाउ संवत्सर.
इंग्लारव्या चुकीच्या चालून पेशव्यांचे सरदार खातेले.
करोळगांव शिवाय चिकोडी मनोली ता. इत्यादिवरांना
पेशव्यांनी लावून दिले.

इ.स. १७७४. रघुनाथरावाने नारायणरावास मारून
शिरोळठाणे मोडून टाकले. सबंधी- दुर्गा राणीसाहेबांचे
आबाजी महादेव यांस पत्र.
— लेखांक- चोरी- हुजरे- बायका धरून नेल्या त्या परत करणे.

इ.स. १७७४. शंभाजी कोल्हापूरकर यांचे राघोबादादास पत्र.
मजकूर- आमच्याप्रांती आपण उपसर्ग दिला.
शपथविधीप्रमाणे आपली वागणूक नसते.

इ.स. १७७८ - हैदराचे - कोल्हापूरकरांना पत्र पाठवून -
— बंकापूर येथे फौज देण्याचा हुकूम केले- कोल्हापूरकरांनी
बारभाईविरुध्द मदत करावी- अशी अपेक्षा केली.
हैदरने बारभाईंचा एकदा पराभव केला मु॥ सावशी.
हैदरचा सहाय्य- राघोबादादाला होते

— देशायांच्या रामचंद्र गणेश कानडे यांच्या धारवाड येथील
— सैन्यावर हल्ला करण्यासाठी- हैदराचे- दुर्गाराणीसाहेबांना पत्र
(१८५५० होन = १ लाख रू.) फौज पाठविली आहे सावडेलाक
— सैन्यासह सुभेदारांना पाठवावे — हैदर स्वतः ससैन्य कर्नाटकांत
— यायला निघणार होता.

कोल्हापूर राज्याचा इतिहास उत्तरार्ध भाग २. बा. म. मोडक
पृ २२१
६१३०२

कोल्हापूर राज्यांत प्रजाहितरक्षणाची कामें केव्हांपासून सुरू झाली?
—— " —— " कामें कोणी सुरू केली?

न्यायव्यवस्था - १८४५ सालापर्यंत - अपराध कबुलीसाठी
मिरची धुरी, टिपऱ्या, घोडा देवणें,
दुष्कर्म्यांस चौबांधा करणें.
दिव्य :- निखाऱ्यावरून चालणें, तव्यावर उभें करणें, हातांत तापविलेले लोखंड देणें. १८०४ साली निझामगडावर दोघांचे उदाहरण घडलें.
संभाजी ऊर्फ आबासाहेब महाराज १८१२-२१
इनसाफ कोर्ट स्थापन केली.
जनार्दन हरि किर्तने न्यायाधीश १८५०.
पोलीटीकल सुपरिंटेंडंट - मेजर ग्रॅहम इ.स. १८४५ झाली नेमणूक
दाजी कृष्ण पंडीत - कंपनीतर्फे कारभारी.
बाबासाहेब महाराजांच्या कारकीर्दीतील कामें:
इ.स. १८४८ सरकारी मराठी शाळा सुरू झाल्या.
१८५० जेलीत लायब्ररी सुरू झाली. रु ३००० वर्गणी.
१८५२ शिळाप्रेस - ज्ञानसंग्रह मासिक - संपा - नाना मोरोजी
१८५३ इंग्रजी शाळा - हे. मा. कृष्णराव चाफाजी.
नारायण रामचंद्र कुरंदोलकर १ ले डे. इन्स्पेक्टर
१८५३ - मुलींची शाळा.
वर्तमानसंग्रह वर्तमानपत्र सुरू केले.
(कृष्णराव चाफाजींचा विद्यार्थीवर्ग.
महादेव गोविंद रानडे - विठ्ठल नारायण पुरकर
बा. ल. सावंत महादेव मोरेश्वर कुंटे.
विनायक जनार्दन किर्तने,

१९५४ - एकूण ९ शाळा. ३९९ विद्यार्थी
१९५५ १६ -"- ८०८ -"-
१ बालशाळा (K.g.) ५० विद्यार्थी
१ मुस्लीमशाळा. ३० -"-
१ मुलींची शाळा. ९० मुली.
भुदरगड १ -"- 32 मुली.
१९५९ एकूण - १६ शाळा. ११६३ विद्यार्थी.
१८७८ मेजरग्रॅहम - धर्मार्थ दवाखाना चालला. हॉस्पीटल
(मे. ब्राऊन सिव्हील सर्जन नेमला)
तुकाराम घेवाऱ्याची नेमणूक केली.
१८७९ - सर्व राज्यात - एकच वजने मापे चालू केली.
१९५३ -"- एकूण जकातमाफी.
१९५४ कोल्हापूर - तार ऑफीस सुरू झाले.
१९५४. -"- म्युनिसीपालिटी स्थापन.
शिवाय डि. बोर्डाचा स्थापन.
प्रमुख शहराकडे जाणारे पक्के गाडीरस्ते बांधले.
१९५९ - दाक हवालदाची भटी कपगांवास स्थापन केली.
ग्मालनमार्गे ०-४-० रु. उसुरी.
सर्व सारा नक्क घेण्याची पद्धत.
स्टँपउसुरी सुरू केली.
(१९५४. कोल्हापूर प्रांत लोकसंख्या: ५,४५,१५६.)
जनन - ६८१ मृत्यु - १०४५

१८५५. निराईत जमिनीचा दस्त- ०-४-० ते. २२-४-० रु.
विध्यास.
बागायत ———— " - ३-०-० ते. ६३-४-० रु.

१८८० राजाराम महाराज हस्ते. इंग्रजी हायस्कूलची मोठी इमारत — अँडरसन साहेब शिक्षकांसाठी ट्रेनिंग कॉलेज सुरू केले. म. वर्षी ५ ५ विद्यार्थी
सरदारांची शाळा मोडून सर्वांनी सार्वजनिक शाळेत शिकावे
असे सुरुवात राजाराम महाराजांनी केली.

१८८६ — मुंबई गव्हर्नर टियर रिपोर्ट. जंगल खात्याची निर्मिती.
कुरुळ निवारणे हे कारण.

अँडरसन साहेबांनी कोल्हापूरची केलेली सुधारणा.

राजवाडा, आल्बर्ट एडवर्ड हॉस्पिटल, कुटुंबा महाल, रेडाळा तलाव,
आंबेघाट रस्ता. रस्त्यावरील धर्मशाळा इ.

सर्व कारकुन- मुलकी परिक्षा पास झाल्याशिवाय नेमीत नसत.
दरसाल- दप्तरे तपासणी जाऊ लागली. (१८५८ पासून मुलकी परिक्षा)
१८८० ते १८९२ या १२ वर्षात कोल्हापूर इलाख्यात

४८,९३,८५८ रु. Public works Dept. नवीन इमारती
किंवा दुरुस्तीसाठी झाला.

		१८८२	१८९१
लोकसंख्या — (कोल्हापूर इलाखा)	पुरुष	४,०१,५५१	४,१०,६४८
	स्त्री	३,९३,१३२	३,९९,५४२
	हिंदु	८,२८,१३२	८,१९,१६४
	जैन	४३,०९३	४६,८३२
	मुसलीम	२१,३६३	३३,०२२
	ख्रीस्ती	१९००	१,२४३

शिक्षण -

	१८८२	१८८७
सरकारीशाळा.	७०७	१५९
विद्यार्थी.	४८८२	६४०६

सामान्यतः ३,८९,२८५ पुरुषांत. ३१,२६६ साक्षर.
३,८८,९५६ स्त्रीयांत. ५८६ साक्षर.

सामान्यतः साक्षरांत.				
ब्राह्मण पुरुषा.	७९.०	ब्राह्मण स्त्रीयां.	१.५५
जैन.	१०.८.	जैन "	०.०८
लिंगायत	१०.५	लिं.	०.०५
मराठे.	८.५		०.०३.
मुसलीम	८.५		०.०३.
कुणबी.	१.५		०.०४

रेव्हेन्यू डिपार्टमेंट

ब्रिटीश व्यवस्थेप्रमाणे अंडरसनसाहेबांनी रेव्हेन्यू सर्व्हे सुरू केला. १८६७ ते १८९२ सर्व्हे पूर्ण झाला. नकाशे - हद्दी निश्चीत झाल्या. तालुक्यांना उत्तेजन मिळाले. -

शेतसाऱ्यावर रुपयामागे १ आणा लोकलफंड सुरू झाला.
नवीन रयतवारी सुरू केली. सर्व पट्ट्या व बाबी रद्द केल्या.
पो. एजंटांनी इनामांची चौकशी सुरू करून बरीच खालसा केली.

पृ. १९ इनामांची

इनामाची चौकशी करण्याची मेळे, — इस. १८३८

१) देवस्थाने चालू असल्यास नजराण्याशिवाय चालवावीत.
२) धर्मादाय नेमणूक १८३८ पूर्वी ३० वर्षे भोगवट्याचा दाखला असल्यास — १ वर्षाचे उत्पन्न नजराणा घेऊन चालवावयात.
३) ठळकुरांत नेमणूक असल्यास सध्या नोकरी नसल्यास वार्षिक ९/१० नोकरी अंश देऊन खालसा.
४) देशमुखी - देशपांडे - नाडगौडी - असलेल्या वतनावर १५% जुडी.
५) नायकुंभारी वतनावर ———— २५% जुडी.
६) कायम झालेली नेमणूक असल्यास - नोकरी सध्या करीत नसल्यास - नेमणूक रद्द करून. ५०% जुडी.

दिवाणी न्याय —

मुनसफ व सदर अमीन यांच्यावर अपील कोर्ट करून
डि. जज्ज अधिकार दिले. रु. १० हजारावरील दावे —
पुढील अपील. पोलिटिकल एजंट.

दिवाणी डि. जज्ज : महादेव गोविंद रानडे १८८८.
नंतर. गोपाळ गोविंद कारकु. १८९६ महाडचे.
विश्वनाथ न. चोळकर. १८७४-८१ जुन्नरचे.
हेरजी कुंवरजीभाई १८८१ नंतर.

दस्तऐवज नोंदणी खाते —

फौजदारी — इं. पिनल कोड.
मामलेदार ३ महिन्यांपर्यंत ३ महिन्याची कैद देऊ शकत असे.
डि. जज्ज २ वर्षे कैद रु. १०००/- दंड अधिकार.
शहरासाठी स्वतंत्र मॅजिस्ट्रेट व अव्वल कारकून

वेगळे कायदे —
१) व्यभिचारासंबंधी
२) महार मांग रामोशी - पोलिस पाटलाने हजेरी घेणे.
३) शिमगा - अपराध समजला गेला

पोलीसखातें. १८६९. पेठ्यास १ फौजदार पगार ३० ते ५०.
शहर १ — ,, .

सर्व पोलीसखातें न्यायाधीशाच्या हुकुमतींत होतें
१८७५ सालीं स्वतंत्र झालें. होणार पगार ६/८ रु.
पोलिसांना युनिफॉर्म दिले.

जंगलखातें —

१८७५ च्या दुष्काळांत जंगलखात्याची सुधारणा झाली.
१) काठ्यापासून ५ मैलापर्यंत जंगल तोडणातें
२) सुभेदाराइन. १२ फॉरेस्टर नेमले.
३) नर्सऱ्या स्थापन केल्या.
४) १८७२, १०,००० — रु. च्यांत दरवर्षी लागवड सुरू केली.
हिरड्यांचं उत्पन्न वाढलें.

हिरडे:		एकूण जंगल उत्पन्न
१८८०/८१	९५४ मण. ३२३५ रु. →	४४२२३ रु.
१८९१/९२	७३३० मण. २४२२८ रु. →	२८९०० रु.

मेडीकलखातें —

गडहिंग्लज - व मलकापूर - स्वतंत्र डिस्पेन्सरी.
देशाचे व रक्षीयांचे २ इस्पीतळें. डॉ सिंक्लेअर १८९१
Indoor patients. 1000/-
Out door — ,, — 12000/-
एकूण खर्च १८८०/८१. १७०००/- रु.

शिक्षणखाते :
अँडरसन साहेब आले तेव्हा साधारण इंग्रजी मराठी शाळा २५ वि. ११४८
१८८२ सालअखेर ——— " ——— १५५ वि. ९५११
१८८५ — " — मुलींच्या शाळा : १ मुली ३३
१८८२ ——— " ——— " ——— ५ मुली ३३०
१८५८ साली इंग्रजी हायस्कूल आले.
हेडमास्तर महादेव मोरेश्वर कुंटे. पगार रु. २५०
सिंध हैद्राबाद.
१८८० साली हायस्कूलचे रूपांतर कॉलेजमध्ये आले.
गरीब मुलांना पुस्तकांसाठी पुअरबॉईज फंड सुरू केला.
कुस्ती - व्यायामशाळा व प्रयोगांसाठी यंत्रशाळा सुरू केली.
बोटीतून सहल पध्दती सुरू केली.
कोल्हापूर ट्रेनिंग कॉलेज १८५८ साली सुरू झाले.
१८६८ साली मराठी शाळा . २१ विद्यार्थी १२५३. उत्पन्न . खर्च
१०५० . ४८८१
१८८१/८२ ——— " — १४८ — " — ९१११ ४५१० ८३६०९
१८८१/८२ साली रात्रीच्या शाळा. १८ विद्यार्थी. ८२१
वेळ रात्री ८ ते ९.
रात्रीच्या शाळा - मराठी शाळेत भरत. अँडरसन साहेबांनी सुरुवात केली.
सरदार मुलांना - इतर मुलांसोबत बसावे लागे.
कॉलेजातसुध्दां त्यांच्यासाठी वेगळा वर्ग घेतला जात असे.

P.W.D खाते :

हे अँडरसन साहेबांनी सुरू केले.
यातील चांगले रस्ते - दुतर्फा झाडे - जमा इमारती - लोकांना
रोजगार मिळू लागला - पूर्वी यातील उत्तम कारागिरांच्या
दुरवस्थेत होता - तो भरून निघाला. नव कारागीर निर्माण झाले.
कोल्हापूर सरकार इंजिनिअरचा १/३ खर्च देत असे.
हायस्कूलची मोठी इमारत - नारायण बापूजी सावंत ओव्हरसिअर
घोड्यासाठी नवीन पागा रिसाला.
रखीमहाल ———
टाऊनहॉल - (सभोवती बाग - अँडरसनसाहेब)
इचलकरंजीकरांचा बंगला -
गारगोटी - पन्हाळा येथील मामलेदार कचेऱ्या.

कोल्हापूर ते गैबी घाटें ३ - पक्का रस्ता.
— " — ते मिरज सांगली — " —
— " — आंबाघाट — " —
वेदगंगा - वारणेवरील - पूल झाले.
कर्नल रूनायडस साहेबांच्या काळी.
उदगांव येथें कृष्णेवर पूल. (कोल्हापूर + सांगली + मिरज संस्थाने)
ब्रह्मपुरी येथें पंचगंगेवर पूल.
संकेश्वर - आजरा - आंबोली रस्ता पूर्ण.
एडवर्ड हॉस्पीटल - नवा राजवाडा काम सुरू झाले.
रंकाळा तलाव विस्तार काम —
कळंबा येथे - बांध बांधून नळाने शहरांत पाणी आणले.
नायपुरें बसवली.
मोठ्या रस्त्यावर धर्मशाळा बांधल्या —
नेटिव्ह लायब्ररी इमारत.

म्युनिसिपालिटी —
न्यायाधीशांकडे व्यवस्था — रस्त्यावर केरकचरा फेकावली.
रहदारीचा केनाई — कुत्र्यासाठी जागा केल्या.
पैशाची संडासे बंद केली - गंगापूर्वीत मैला दूर नेणे.
सोनखत करणे काम सुरू केली, सार्वजनिक संडास बांधले.
दुकानातले खड्डे करून - रस्ते रुंद केले.
नुकसान भरपाई देवून - घरे पाडली रस्ते रुंद केले.
केरकचऱ्यासाठी गाड्या ठेवल्या, रस्ते झाडणे - गटारे साफ करणे.
कामगार ठेवले, रस्तोरस्ती कंदील लावले.
२५/२६ मेंबरांची कमिटी केली.
गाडीभाडे ठराविक झाले - घर गाडीवाल्यावर घेत.
सरसकट - घरपट्टी घराच्या मोजमापावर बसवून.
उत्पन्न वाढवले, स्वच्छता वाढली.
त्यामुळे डॉक्टर उपद्रव कमी झाला.

१८८८ साली टाऊनहॉलच्या बाजुला २० हजार रु.
खर्चून लायब्ररीची इमारत बांधली.

साल	वर्गणीदार	उत्पन्न	खर्च	पुस्तके	मासीके
१८७१	८८	४६	१२५	८५५	२२
१८८१	१७७५	११००	३२५	२४३६	३०

इचलकरंजी - आजरे - पन्हाळा - गारगोटी - कागल - तामक्याचा स्रा.।
वायरझागत मोठी कामगिरी निर्माण झाली.

१८६७ पूर्वी - ज्ञानसंग्रह व ज्ञानसागर हे वर्तमानपत्रे निघत.
१८६७ साली नवीन छापखाना सुरु झाला.
१८८२ अखेर - ख्रिस्ती झाले त्या लोकांची संख्या ११० होती.
१८६६ साली महादेव गोविंद रानडे - एल्फीन्स्टन कॉलेजांत प्रो.
१८५८ पन्हाळा क. मोफत कुपनी जाणी सुरु केली. .... गेले.
१८७३. टौनहॉल इमारत पूर्ण -
१८७४ हॉस्पिटल इमारत पूर्ण.
१८७९ - नवीन राजवाड्याच्या बांधकामास सुरुवात.

कोल्हापूर राज्याचा इतिहास भा २ — वा. म. मोडक

दुसरे संभाजी उर्फ आबासाहेब महाराज - १८१३/२१

शिवाजी महाराजांचे ज्येष्ठ पुत्र. शांतताप्रिय — जन्म इस. १८००

दिवाकर दीक्षित इनसाफकोर्ट स्थापन. रयतेवरील कुळांना मतिबंध.

१८१५ सालापर्यंत गुन्हा कबुली साठी, मिरची धुरी - घोडा देणे - ब्राह्मणांना शिवा देऊन मुद्दाम निखाऱ्यावरून चालणे ते दिव्य करावयास सांगत.

१८०५ विशाळगडावर - पारीळाचे - तापलेला लोखंडी गोळा घेऊन ७ प्रदक्षिणा.

१८१८ ब्रि. सरकाराने त्यांच्याशी बंदोबस्त केला.

~~पेशव्या~~ पेशवे इंग्रज युद्धांत आबासाहेबांनी इंग्रज पक्ष धरला.

मनरो - सनद कोल्हापूरकरांना दिली. चिकोडी-मनोळी तर्फे दिले.

कुडाळ नदीकाठील गांवासंबंधी वाडीकरांचा तंटा चालविल्याने मिरवळ - सयाजी मोहिते - राजाचा नोकरदार २०२ रु. काढी निघाले म्हणून १५ जुलै २१ सरकारवाड्यांत घुसला - राजांचा मारला. (नोकरांनी चिकाटीने विरोध केला नाही)

बुवासाहेब महाराज पळून गेले. हैबतराव गायकवाडाने - त्यांना कुलोबे कैद केले. आनंदराव धारगे, गुरुमहाराज हे त्यांना जामीन राहिले. आबासाहेब महाराज वारले. जामीनानी त्यांना पकडून जाण्यासाठी सहाय्य केले.

शिवाजीराव खानविलकर यांनी सयाजी मोहिते व त्याचे साथीदार यांना ठार मारले. कुंबोयांना तंचाच्या पायी दिले.

चौकशीत न झाल्याने; स्वर गुन्हेगार सोपरले गाली.

भाऊ महाराजांच्या मध्यस्थीने. सयाजीचे - दोघे मुलगे - दंडित केले.

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज [illegible]
१८७४/१९२२

[illegible] — [illegible] शाहू महाराज [illegible] पुरस्कर्ता.
[illegible]
[illegible]
[illegible] (१९२२)
[illegible]
[illegible]

शाहू महाराज म्हणतात

"[illegible] दान"

[illegible]

[illegible] १९०० [illegible]

[illegible]

[illegible] —— [illegible]

1) [illegible]
2) [illegible]
3) [illegible]
4) [illegible]
5) [illegible]
6) [illegible]
7) [illegible]

चिकोडी मनोळी तो जप्त होतील. नुकसान वसूल झाल्यानंतर परत देण्यातील
करार ता. ३०/१२/१८२५ रोजी झाला. मंजुरी. १०/३/१८२६
भाऊमहाराजांनी पट्टेवाले पाठवून - कोल्हापूर पासून १२ कोसाचे आंत न
येण्याची मनाई.

बुवामहाराज - सामानगडावर खटका मोडण्यासाठी गेले.

— " — फोंड्यांत आले. सिंधुदुर्ग किल्ल्याजवळील गांवकऱ्यांना यांच्याकडील
तोफा - झाडे पोरखून. २०० तोफा बरोबरी आणल्या.

— " — विशाळगडावर निघाले. माधवराव प्रतिनिधींनी
किल्ल्यावर घेतले नाही. म्हणून मलकापूरचा वाडा जाळला.

— " — पाटणकर सरलष्कर यांचा सरंजाम काढून घेतला.
ते पद हणमंतराव निंबाळकरांना दिले.
रत्नाजीराव चव्हाण हिंमतबहादूर यांना खिताब दिला.

— " — १८२८ साली पुण्याला गव्हर्नरच्या भेटीसाठी गेले.
चिकोडी मनोळी हो जप्त केलेले मिळाले नाहीत.
महाराजांना परत येतांना हुयाळूर केली.

— " — तोरगल - कुस्तोळ - इ. ठाणी घेऊन लुटालूट केली.
इंग्रजांनी निस्बीट साहेबांच्या नेतृत्वाखाली फौज
पाठविली. १८२९, मु॥ बोरगाव.

तहनामा :-

१) एकूण सैन्य - स्वार ७०० पायदळ ८०० इतकेंच ठेवावे.
तोफा कोल्हापूरबाहेर नेऊं नयेत.

२) चिकोडी - मनोळी तो ओलीस ठेवले आहेत दावा
घरता येणार नाही.

३) कागलकरांचे ६ गांव परत द्यावेत.

४) अकिवाट ठाणे गांवासह कंपनीसरकारांत आले

५) करवीर व पन्हाळा येथें कंपनीसरकारची
ठाणी राहतील खर्च महाराजांनी करावा.

६) कारभार चांगला चालण्यासाठीं. कारभारी
कंपनीसरकारने नेमलेला नारायणपंडीत राहील

खजिन्यांत पैसा नाहीं - तरि १८ हजार फौज - यामुळे दौलतीला धक्का झाले.
सरदार लुटालूट करीत - फार खर्च करीत - त्यामुळे सरदारांच्या इस्टेटी
सावकाराकडे गेल्या - सरंजामशहा तरुण कवाइती पोशाख करीत
सरदार महाराजांच्या सोबत जेवत - जनता त्यांना ठाकूर मानीत असे
लुटमारीच्या भीतिस्तव सर्वसरदार वाडे सोडून शहरांत राहू लागले.
दारी झाली - फुळ्या इमल्या उरल्याने पाडली.
राजा - मोठमोठे नजराणे घेऊन हुद्दे देत असे - कुणाचा
भरवसा नसल्यामुळे - हुद्देदार लोकांना नागवत - लांच घेत.
मोठेपणा म्हणजे भरपूर लुटणे असा नियम झाला.
बेळगांव मु" महाराज साहेबांच्या मुलाखतीसाठी गेले. दरबारांत
अप्पाजी शिर्केचे पिस्तूल उडाले. साहेबांनी महाराजांना
वाचवून दिले.
रामराव अरबकरनवीसने महाराजांना मुख्यमरी देण्याचे बेत
फसलून गेले.
निस्बेट साहेबांनी राजाज्ञा डावली - रामरावांना मुख्य सल्लागार नेमले.
महाराज जातीने दरबारांत लक्ष घालू लागले.
अँडरसन साहेबांनी महाराजांना पूर्ण अधिकार दिला.
२५/१२/१८३० - शिवाजी उर्फ बाबासाहेब हे कुमार
५/१/१८३१ शहाजी —— पुत्रजन्म.
१८३२ - नगारखाना बांधण्यास सुरुवात.
१८३३ - अंबिकाबाई सती गेली - त्या विशाळगडावर छत्री बांधली
१८३४ - नगारखाना पूर्ण झाला.
विशाळगडावरील - दत्तकविधान महाराजांची मंजुरी.
विशाळगडाखालील गादी - महाराजांच्या सुपूर्द केला.
रत्नागिरी कुळकरची मंजुरी घेतली.
गोविंदराव पंत अमात्य बावडेकर यांना दत्तक मंजुरी
रामरावाला हाकून खोंड्रकरांना कारभारी नेमले.
चोळगांव जि" धारवाडचे वगळा केला
—— " —— दंडनाप साहेबांची नेमणूक
—— दंडनाप साहेबांनी रामरावास पुन्हा कारभारी नेमले
बुवा महाराजांची पावतीस देहांत - पंढरपुरांत अर्जी दिली.

दरोडेखोर सुभान्या निकम -

महाराजांच्या आज्ञने दरोडे घालीत असे.
कैदेतून पळून मोंगलाईत गेला - छत्रचामरे धारण करीत असे.
सातारकरांच्या राज्यांत २००० रामोश्यांनिशीं लुटालूट
महाराजांनी शहराची कोतवाली भाच्याकडे दिली.
भुदरगडी धरून पन्हाळा कडेलोटे. चिमासाहेब
महाराजांच्या नांवे द्वाही फिरवली.
१८४३ पर्यंत कैदेत नंतर सामानगडावर
१८४५ साली इंग्रजांनी फांशी दिले.

शिवाजी उर्फ बाबासाहेब महाराज. १८३८–१८६५

बुवामहाराजांच्या पत्नी: आनंदीबाई. — पुत्र. शिवाजी. ८ वर्षे.
राजाराम पुत्र [illegible]

ताराराणी. सकवारबाई.

सगुणाबाई

उमाबाई

कमळजाबाई.

नर्मदाबाई — पुत्र — चिमासाहेब ८ वर्षे

बुवामहाराजांची सावत्र माता: सईबाई दिवाणसाहेब मुख्य होते.
जिजाबाई - आई जिवंत होती.

भाऊमहाराज - पुण्यांत रहात. मुंबई दरबारांत वजन होते.
—"— बाळाजीपंत नातूंचे पूर्ण सहाय्य होते.
—"— दिवाणसाहेबांचे पाठबळ.
—"— बाबासाहेबांचे पाठबळ - बुवामहाराजांची पट्टराणी
— हि सावत्र आई दिवाणसाहेबांची बहीण होती.
चिमासाहेबांची देखभाल बाबई करीत असे.

सिम्सन साहेब - याने पाहिले जमा ३ लाख
खर्च ४॥ लाख.

फौज उभी करण्याचा सल्ला दिला. — चौघांचे कारभारी मंडळ नेमले.
दिवाणसाहेब व ताराराणीसाहेब यांत [illegible] झाले.
दिवाणसाहेबांतर्फेचे विठ्ठलराव गायकवाड हुकमत गाजवू लागले.
गायकवाड वाड्यांतच राहू लागले.
रामरावांना निरोप देण्याची तयारी - रामराव नाखुष होतात
[illegible] वाड्याचा बंदोबस्त करतात. तोफा ठेवतात.

१८४१ साली महाराजांना शिक्षण देण्यासाठी केशव नरसिंह
देशपांडे यांना नेमले.

सिम्सन साहेबांनी रामरावास बेळगांवला पाठविले.
विनायकपंताची नेमणूक कारभारी म्हणून झाली.

एजंटांनी मान्यता दिल्यामुळें रामरावांना काढून -
दिवाणसाहेब व दिनकरराव गायकवाड. यामुळे आले.
नजराणे घेऊन - इनामदान व पोलिसांस देण्यात येऊं लागल्या.
ब्राह्मणांनी - जैन लिंगायतांची दाणे करावी - असा अंमल सुरू केला.
दरोडा पडला ते दाखवून कुटुंबातील दागिने लपवले.
कंपनी सरकारने सिम्सनची बदली सोलापुरास केली.
—— " —— टाउनसेंड साहेब नेमले गेले — रजेवर गेले.
—— " —— रिव्हज —— " —— —— " ——
रिव्हज साहेब तपासासाठी गेले तेव्हां — वाड्यांत चौकशी करून
नुसते बसून होते — अगदावर नावे व सजा परंतु तपशील नव्हता.
जमाबंदी खात्यांत: १८३८ सालचा हिशोब १८७२ साली लिहिला.
एकूण कर्ज - हिशोब ठाकठीक नसणे इ. गोष्टी पाहून - एजंटांनी
मोरोपंतांना सहाय्यक कारभारी नेमले.
महाराजांनी एजंटाला सामोरे जाऊन भेटणे ही पद्धत सुरू झाली.
मोरोपंतांनी राजीनामा दिला.
साहेबांनी - रामचंद्र राजाडे व हिंदुराव गायकवाड यांना कारभारी नेमले.
दिवाणसाहेबांचा कारभार पुढे चालला.

१८४४ साली: दाजी पंडीत धारवाडकर (दप्तरदार) यांची
मुख्य कारभारी कंपनीने नेमणूक केली. पगार रु. ५००/-
हिंदुराव गायकवाड. खानगीखात्याचे कारभारी पगार रु. ३५०/-
दाजी पंडीतांनी कडक अंमल सुरू केला.
२१ महाल = २१ मामलेदार कमी केले.
महालांचे ५ सुभे केले ५ मामलेदार नेमले.
मुलकी मामलेदार — कंपनीत सामील झाले.
मानकरी - शिलेदार - हुजरात यांना म्हणून हुकुम - निघाले.
महाल इनाम दिले होते - ते बंद केले.
गडकऱ्यांना तोडून दिलेल्या जमीनी परत घेतल्या.

जुलै - १८४४ - दिवाणसाहेब - मानकरी : रावजी वांबोरे
व दरोडेखोर रुकमान्या निधम यांना
कटांत सामील करून घेतले. व सामानगड किल्ल्यावर.

बंड उभारले: अेंडरसनसाहेब. १२०० फौज - ८ तोफा घेऊन.
सप्टें, सामानगडावर आले - गडावर ३५० -
१०० बंदुका
२०० तरवारधारी - १० तोफा होत्या.

(सामानगड - राजहिंग्लजपासून ३॥ मैलावर आहे - २ मैल घेर. २६०० उंची)

कुंपनीफौजेने वेढा घेतला व वेढा घातला.
ऑक्टो: जनरल डिलामोटीने चार्ज घेतला.
१२ ऑक्टो: मोर्चे लावून - तट फोडून: किल्ला इंग्रजांनी जिंकला.
- बंडवाल्यांना - मद्रास रेजीमेंटने ठार मारले.
कोल्हापुरला: बंड झाले. दाजी पंडीताला कैद केले. - दाजी पंडीताच्या
जमादारांना अटक. दिनकरराव गायकवाड. रावजी कांडुनीसांना -
बंडवाल्यांनी खजिना लुटले. कैद्यांना सोडले. ग्रामांग करण्याची मुभा
वाड्याचे दरवाजे बंद केले. पहारे बसवले. -
भुदरगडचे बंड मोडून - इंग्रजांनी घेतला.
पन्हाळ्यावर: सर्व बंडवाले जमले. १ डिसें. पन्हाळा घेतला.
बंडवाल्यांना ठार मारले.
५ डिसें: रांगणा - विशाळगड किल्ले घेतले,
बंडवाले. मनोहर व मनसंतोष गडावर जमा झाले.
इंग्रजांनी: दोन्ही किल्ले घेऊन. बंड मोडले.
या बंडामुळे इंग्रजांनी वेगळे निर्णय घेतले.
कोल्हापुरकरांनी १ लक्ष रु. ५% व्याजासह इंग्रजांना द्यावे,
कोल्हापुरला इंग्रजांची छावणी रहावी. खर्च कोल्हापुरकरांनी द्यावा.
पोलिटीकल सुपरिटेंडेंटने राज्यात कारभार पहावा.
महाराजांचे मानकरातील चालते नावेत. जगद. ६० रु. तैनातीसाठी आले.
पो. सुपरि. कॅप्टन गेटाक यांची नेमणूक.
दिवाणी: केसेस सदर अमीन. (बाळाजी गोरवले) १०० रु. पर्यंत दावे.
मुनसफ —— ५० रु. —— " ——
छोटे छोटे दावे. मामलेदाराकडे.
मुलकी खाते - दाजी पंडीत.
फौजदारी न्याय खाते — जनार्दन हरि पिंडुरंगे
शिक्षा ३ वर्षेपर्यंत
रेसिडन्सी = पोलिटीकल सुपरि
(कोल्हापूर कडे वेगळा हक्क.

महाराजांची बहीण आऊबाई विवाह - रामचंद्र पाटणकर: १८८५ खर्च. २५ हजार रु.
आऊबाई मृत्यु. १८५३ -
पुत्र नागोजी - दत्तक घेतला नांव राजाराम. बाबासाहेबांसोबत असे.
ताराबाई राणीसाहेब मृत्यु १८५३ - दहन खर्च. १५ हजार रु.
१८८८ खाशाजीराव पाटणकर कुमारी विवाह. बाबासाहेबांचे } खर्च
नरसिंगराव शिंदे नेसरीकर - ॥ - चिमासाहेबांचे } ८५००० हजार रु.
रु. २५ हजार: कुरुंदवाडी बसवून गोळा केला.
रु. ४३ हजार: बायजाबाई शिंदे ग्वाल्हेरकरांनी आहेर केला.
बडोदेकर गायकवाड. कन्या खाशीबाई बाबासाहेबांशी विवाह
१०/५/१८५४.
मु॥ बडोदे.
[illegible] ———— राणी नांव अहिल्याबाई
सरदारांना हिरावून घेण्याचा क्रम सुरू केला.
फौज कमी करून कोल्हापूर फलटण उभारली ५०० सैनिक.
फौजेला युनिफॉर्म दिला. युरोपियन अधिकारी पगार. ६०० रु.
नेटिव्ह सुभेदार ३५ रु.
—॥— हवालदार १० रु.
—॥— शिपाई ६ रु.
तलवारगर्द्यांचा रिसाला - स्वारांची फलटण उभारली.
सर्व वंशवाल्यांचे सरंजाम जप्त केले. पोटग्या दिल्या.
दिवाणसाहेब - जिनाराम दोघांना पुण्यास हलविले.
विशाळगड संस्थान मातेनिधीच्या स्वाधीन केले जाते.
दाजी पंडितांच्या कुटुंबाला — १०० रु. मासिक पेन्शन करून दिली

१८६१ साली महाराजांना कारभाराचा अधिकार दिला.
१८६३ — " — रामराव ताडपत्रे यांना मुख्य कारभारी नेमले.
मे. ग्रॅहामने — कोल्हापूरचा इतिहास इ. सविस्तर माहिती लिहिली.
१८६१ कलेक्टर तथा रेजिडेंट — पोलिटीकल एजंट म्हणून नेमणूक.
बुवासाहेबांच्या काळातील इनामे चालू केली. दिवाणसाहेबांनी चालू केलेली जप्त केली.
इनामे नोंदवून — वारस चौकशी करून खालसा केली
कुळांपोटी — डोंगरी मधील वाळवे संस्थान खालसा केले
१८४८ साली दोन मराठी शाळा — चालू केल्या.
१८५० नेटीव लायब्ररी सुरू केली
१८५२ छापखाना — ज्ञानसंग्रह मासिक सुरू केले
१८५३ इंग्रजी शाळा स्थापन झाली. कृष्णराव चांफुजी हेडमास्तर.
ते मराठी शाळांवर देखरेख करीत.
पुढे नारायण रामचंद्र हरदीकर डे. इन्स्पेक्टर नेमले.
मुलींची शाळा सुरू केली.
(महादेव गोविंद रानडे, बाबाजी लक्ष्मण सावंत,
विठ्ठल नारायण कुलकर्णी, महादेव मो. कुंटे, विनायक कीर्तने.
— हे कृष्णराव चांफुजींचे विद्यार्थी)
पुढे श्रीधर विठ्ठल दाते हेडमास्तर झाले.
१८५४ — ९ शाळा ३९९ विद्यार्थी.
१८५५ — १५ — " — ८०८ — " — १ बालशाळा ५० विद्यार्थी
१ उर्दू शाळा ३० — " —
१ मुलींचाशाळा १० मुली
१८५९ १८ — " — ११८३ विद्यार्थी १ — " — ३२ मुली
सुधारणा.
(गोरगरीबांना औषध मिळणे सरकारचे काम हे तत्व मान्य आहे)
१८४८ मेजर ग्रॅहाम: डॉ. कार. सरकारी दवाखाना स्थापन केला
२ छोट्या डिस्पेन्सऱ्या सुरू केल्या
१८४८. सर्वराज्यांत एकच वजन माप सुरू केली.
— " — जकात कर रद्द केले.
१८५४ — कोल्हापूरास तारऑफिस सुरू केले.

१८५४ म्युनिसिपल कोर्ट स्थापन - इंडियन मेंबर ५.
शिवाय फल्यांत ज्यूरीच्या नेमल्या
दळणवळणासाठी - कोळगांव - सातारा - मिरज - इ. रस्ते बांधले
फोंडा घाटासाठी रस्ता बांधला.

१८५७ - ३१ जुलै - २७ व्या पलटणीने कोल्हापुर छावणीत बंड केले.
रेसिडेन्सीचा बंदोबस्त - स्वारांनी रिसाल्याने ठेवला.
शहराच्या वेशी बंद केल्या गेल्या.
बंडवाले. पन्हाळे तळाव - राधाकृष्ण देवालयाजवळ (पागा) गेले
बंडवाले - फोंडाघाट मार्गे पळाले - कोल्हापूर रु" ३ इंग्रजांना ठार मारले.
चाळीवड्याहून बंडवाले परत फिरले.
ऑगस्ट अखेरीस गोऱ्या पलटणीने कुळआंचीत मारे घेतली,
कोर्ट मार्शल करून गुन्हेगारांना तोफेच्या तोंडी दिले,
रॉबर्टसन पो. सु. म्हणून नेमणूक.
चिमासाहेबांना - बंडात सामील असल्याबद्दल वाघोटणे बंदरांत
नेले तेथून मुंबई व तेथून कराचीस ठेवले. दरमहा ५०० रु. नेमणूक
चिमासाहेब मृत्यु १८६९ कराची कारभारी फडणीस -
याला काळ्या पाण्यावर पाठवले.
पो. सु. देखरेखीखाली कारभाराचे ऑफिस सुरू केले.
इलाख्याचे २ भाग केले: उ. भागावर कर्नल पो. सु. नेमणू.
द. " " रावजी दामोदर नेमले.
सर्व दफ्तरदाराचे काम फडणीसांकडे सोपवले.
बाबाजी विश्वनाथ गोखले यांना न्यायाधीश नेमले.
मराठ्यांचे शिक्षक - विश्वनाथ धुरंधर (भाईदादा) याना
तनखे २२ नेमले.

जमाबंदीची प्रगती.

१८४८	६,५३,०००
१८५०	५,८७,०००
१८५४	५,८७,०००
१८५७	६,९३,०००
१८५९	७,८७,०००

उचगांवला दारूभट्टी स्थापन केली जकात दर गॅलन ०-१-० आणे उत्पन्न ३० हजार रु.
सरंपावर खिर्दी पध्दती - दरसाल १० हजार उत्पन्न
जमीनीचा नक्त वसूल घेण्याची पध्दती सुरू.
१८५३ - अतिवृष्टी झाली. १८५४ - महामारीने मृत्यु.
व्यापारी आवक जावक - आत - इन - ३२ हजारांचा माल बाहेर
बाहेरून — ५७ — " - धान्ये येत असे
कोल्हापूर प्रांत लोकसंख्या - ५,४६,१५६ | जनन ६६१
| मृत्यु १०४६

१८५८ साली महाराजांना खाजगीची मुखत्यारी — दिली.
नाड्यातील गुन्हेगारांना ५० रु. दंड. ३ महीने सजा मुभा.
पो. ए. — " — ५०० रु. दंड. १ वर्ष — " -
८० हजार रु. खाजगी साठी मंजूर झाले.
१८६३ - नोव्हेंबर सर्व राज्याचा अखत्यार इंग्रजांनी स्वाधीन केला
रा. कारभारी रामराव नाईपणेची नेमणूक केली.

— बाबासाहेब म. व इंग्रज करारनामा —

कलमे.
१) कि. सरकारचा सल्ला - कोल्हापूर प्रमोल एजंटामार्फत घ्यावा.
२) खाजगी कारभारी शिक्षक वगैरे नेमून दौलतीच्या हिशोबात घरवाव
३) परमुलुखातील कारभार पो. एजंटमार्फत करावा.
४) जमाबंदी महाराजांनी पहावी कंपनीला ७ लाख हप्ता द्यावा.
५) कुणी कुठे पर्यंत जमीन देणगी देऊ नये.
६) कोल्हापूर पलटण महाराजांच्या अखत्यारीत
७) सुदन फिरता तोंस — महाराजांनी खर्च द्यावा.
८) दिवाणी फौजदारी महाराजांचे अपील कोर्ट असावे.
महाराज व एजंटांचे एक कॉमन कोर्ट असावे त्यासमोर
सरदारांच्या फिर्यादी घ्याव्यात.
९) मोठमोठ्या जहागीरदारावर देखरेख — पो. एजंटची असावी.
केंद्रीसा. पो. एजंटकडे चौकशीसाठी याव्यात.
अल्पवयी जहागीरदारावर देखरेख पो. एजंटची राहील

९) चो. प्रजेंद कुचेरीचा दुरस्कार : महाराज सरकारनी आवा.

१०) कोल्हापूर : छावणी : इमारती - बांधणे - दुरुस्ती महाराजांनी स्वयं आवा -

- कोल्हापूर राजांना १९ तोफांची सलामी. इंग्रजांनी ठरवली. शिंदे, होळकर, गायकवाड यांना जास्त तोफांची सलामी मंजूर केली. १८८४/८५ मध्ये छावणीतील सैन्य उठवले.

- जमिनीची महसूल व नोंदणी केली. जिराईत जमीन - किंवा.

महसूल ०-४-० ते २२-४-०.

बागाईत. ३-०-० ते ६३-४-०.

- जमाबंदी उत्पन्न रु. १,७५ हजारापर्यंत वाढवले.

इंग्रज सरकारने किताब दिला.

Hight Commander of the Star of India.

महाराज मृत्यु ८-८-१८९४ फुलरक्याचा आजार.

- नागोजीराव पाटणकर यांना ३-८-९५ रोजी दत्तक घेतले. राजाराम महाराज महाराजांना ४ पुतळ्यांतून बालपणी वारले.

- बाबासाहेबांनी - बडीस माधुचरीसाठी - २३५ मंजूर केले.

- बाबासाहेबांनी दिलेली इनामे राजाराम महाराजांनी चालवावीत. असा अभिप्राय - किताब सरकारने दिला.

- यांची तब्येत राहत होती. शांत - हिरुरी - बुद्धीबळ खेळीत. पदरी कुस्तीवले पैलवान होते. - इंग्रजी - हिंदी ज्ञान - शुद्ध मराठी बोलत.

- पोरसत्यांनी कु

- कावडेकर पंत अमात्य - दत्तक पुत्र मोरेश्वरराव.

१८५५ साली रत्नागिरी जि. कोंबडगांव व कुंभार्ली जप्त केल्या.

नेमणूक १५०० होती ती २५०० केली.

१८५१ मोरेश्वरास - कुरमजाटी दिली

दंडून वसूल. ५० हजार रु. होता.

(कागलकर घाटगे - दुसऱ्या बायजाबाई - दौलतराव शिंदे पत्नी.
हिंदुराव घाटगे - बायजाबाई भाऊ. १२ हजाराचे सरंजामदार ग्वाल्हेरीस होते.
त्यांच्यातर्फे गुलाम मोसरखान कारभार पहात असे.
१८०४ साली रमाबाईच्या मृत्यूनंतर कागलवाख्या - नाळे संस्थान.
राज्यात दाखल करून घेतले.
हिंदुराव घाटगे. १८५५ ग्वाल्हेरीस मृत्यु. पत्नी पार्वतीबाई उज्जैनीस असे.
पार्वतीबाईस दत्तक मंजूर - २ वर्षांचे उत्पन्न - २ हप्त्यांत नजराणा घ्यावा.
२००० रु. दरसाल नोकरी अंश द्यावा.
उत्पन्न सालीना ५०, हजार होते.
गोविंदराव कुळनाळकर. दत्तक दिले. नांव सखाराम ठेवले.
गजेंद्रगडकर मुलीशी त्याचा विवाह — सखाराम मृत्यु - १८५८.
कारभारी = दिवाण रघुनाथ ढोले
आबासाहेबांच्या मुलाला दत्तक म्हणून कोल्हापूर दरबारची मान्यता)

इचलकरंजी संस्थान

यांना दंड [illegible] २५ लाख - तोड. ४ लाख. हप्ता: ३० हजार.
संस्थान महसूल ५२ हजार
कोल्हापूरची मान्यता. ५० हजार नजराणा.
मकात माफी.
कंपनी नाणे सुरू करावे.
१८५२ साली: व्यंकटराव याला यशोदाबाईच्या मांडीवर बसवले.
औंधातील नादण गांव नेमणूक म्हणून दिला.
व्यंकटराव मृत्यु पावला.
यशोदाबाईच्या मांडीवर हुपरीकर जोशी दत्तक दिला.

राजाराम महाराज. १८५५-

२९ ऑक्टो. १८५८. गव्हर्नर फिअर साहेबांनी पुण्यास दरबार भरून -- राजाराम महाराजांना पोशाख दिला.

गव्हर्नर साहेबांचे भाषण.

"पूर्वी राजांचा अधिकार राजधानीच्या आसपास चाले.
राजधानी सोडून राजा जाऊ शकत नसे.
ब्रि. सरकारच्या संरक्षणाखाली महाराज - हत्याराशिवाय कोठेही ते हिंडू प्रवास करू शकतात - इतकेंच नव्हे.
तर - युरोप - अमेरिका इ. ठिकाणी माहितीप्रमाणे आपले रक्षण व सत्कार होईल."

महाराजांचे उत्तर.

"शिवाजी महाराजांच्या घराण्याचे नाव राखीन."

महाराजांच्या शिक्षणासाठी अँडरसन साहेबांनी बंगला बांधला. वाड्यातील लोकांपासून दूर ठेवण्याचे ठरवले.

अमदोरनी - न वेरानी उनवाला एम्.ए. यांची ट्यूटर नेमणूक.

१८५८. फलटण - नाईक निंबाळकर. ८ वर्षे वयाच्या मुलीशी प्रथम विवाह. ताराबाई.

- ॥ - गोपाळराव सरलष्कर - बहिणीशी विवाह. १२ वर्षे. नांव - सखवारबाई. बंगल्यांत राहात.

इंग्रजी संभाषण - रितीरिवाज - नृत्य - इंग्रजी वाचन यांचा राजाराम महाराजांना आवड होती.
घोड्यावर स्वार होणे. शिकार करणे - बिलियर्ड - क्रिकेट. इ. खेळ त्यांना आवडत व स्वतः खेळत.

१८६८. कोल्हापुरांत डॉक्टराचे दवाखाने सुरू झाले.

कचेरीच्या कामाची पहाणी करून हमगाळे.
१८७० - महाराजांच्या ताब्यांत खासगी खाते केले.
राजवाड्यात जिकडे तिकडे हत्तीच्या दातांच्या कामाला सुरुवात — दगड बसवले

अँडरसन साहेबांचे भाषण.

"सरदारांच्या शाळेंत - १८६६ साली ८ पैकी ८ मुले होती,
१८६७ साली मुलींची शाळा निघाली.
१८६६ — ,, - नाममात्र शाळा होती मुली नव्हत्या;
ट्रेनिंग कॉलेज पूर्ण होऊन - ५५ विद्यार्थी आहेत
त्यामुळे नवीन २० शाळा काढता येतील.
एकूण शाळांची संख्या १०० पर्यंत नेता येईल.
शेतकऱ्यांवरील हेडकुलकर्ण शाळांसाठी वापरता येईल.
शहराची लोकसंख्या सध्या ५० हजार आहे.
सरदार पुत्रांनी सार्वजनिक शाळेत शिक्षण घ्यावे.
नवीन १८ शाळागृहे बांधण्यात आली."

राजाराम महाराजांनी २५ ह. देणगी देऊन ५ शिष्यवृत्त्या सुरू केल्या. महाराज २॥ महिने फिरत होते.

२२/५/७० महाराज ११ लोकांसह विलायतेस निघाले.
१४/५/७० — ,, - सध्याकाळी लंडनला पोहोचले.
महाराजांनी इंग्लंड फ्रान्स - जर्मनी पाहिले - व्हेनीस -
~~अ~~ संधीवातामुळे आजारी ३० नो. हे. मृत्यु.
फ्लॉरेन्स येथे १ डिसें. आर्नो नदीकाठी दहन केले. ~~[illegible]~~
"इंग्रजांचे प्रधान साध्या रहाणीने रहातात" — महाराजांचा दौरा.
"सेक्रेटरी ऑफ स्टेट - पायी चालत स्टेशनवर जातात" — ,, -

राजाराम महाराज स्मारक फंड - कोल्हापूर - फंड - २९ ह. रु.
एकूण १० शिष्यवृत्त्या जाहिर केल्या.

आर्नो नदीकाठी - छत्री बांधली.

हायस्कूल व कॉलेजचे नांव राजाराम कॉलेज - हायस्कूल ठेवले.

शिवाजी महाराज : १८७१ - १८८३

खानवट घराण्यांतील. नारायणराव सावर्डेकर दत्तक.
(वारीकुनी घराण्यांतील पुत्र)

ट्युटर - यशवंत - आठल्ये डाकृ. ए.

महाराजासोबत बाबासाहेब सावंतवाडीकर यांना आणले.

पुढे अच्युतराव कोलगांवकर - ट्युटर नेमले.

१८७४ - प्रीन्स ऑफ वेल्स मुंबईला आले. युवराजांची भेट.

आहेर - रत्नजडीत प्राचीन तरवार; ५००० रु. ऐवज.
इंग्लंड युवराजाकडून - विलायती तरवार, सुवर्णपदक, रत्नजडित तपकीर डबी, आपली तसबीर. नजराणा पुस्तक ३.

कोल्हापूर - हॉस्पीटलची योजना - एडवर्ड हॉस्पीटल.

१८७६ - जंगलखात्याची दुष्काळनिवारणार्थ स्थापना.

१८७८ - बाबोजीराव शिंदे कन्येशी विवाह - खर्च ८० हजार.

स्वतः टेरवाडु पुढे ट्युटर झाले. महाराजासोबत राजकोटला गेले — महाराज भ्रमिष्ट झाले.

डॉ. मर्फी — महाराजांच्यावर महाबळेश्वर इलाज करू लागले.

महाराज पूर्ण भ्रमिष्ट झाले. त्यांना नगरला ठेवले. मृत्यू १८८३.

~~१८८~~

इंग्रजी कारकिर्द.

१८६२ मार्च. रिजन्सी स्थापन करून. मंत्रीमंडळाकडे कारभार देऊन शाहूमहाराज गादीवर आले.

१८८१ - Council of Administration कारभार सुरू केला.

कर्नल स्नायडर - १८७४ काळांत. राजवाडा. हॉस्पिटल - कचेरी - रस्ते, गटारे सुरू झाली. आंबाघाट रस्ता पूर्ण झाला.

१८६९ - कर्नल रिव्हज - एजंट. खानेसुमारी साठी
सर्वे स्टेट कारभारी - यांनी मूलपत्रावर फिर्यादी केल्या.
माधवराव. केळकर - सुधारकांचे - कारभारी होते.
(१८५६ पासून - मुलींच्या परीक्षा सुरू केल्या)

रावबहादूर रानडे. अक्कलकोटला कारभारी होते. त्यांची नेमणूक १८८६.
साली केली ते रुजू झाले नाहीत.

न्यायाधीश - गोपाळ गोविंद कुरडे.
१८८७ साली विश्वनाथ चोळकर गुजरले यांना नेमले.

दस्तऐवजांची नोंद सुरू केली.

शिक्षण - १८८०/८१ - शाळा १५४. विद्यार्थी, ८१८१ होते.